

יותר פלדמן

איך נשבר המצור?

איך נשבר המצור?

יותם פלדמן*

ההצגה "יוליסס על בקבוקים" מתקיימת במציאות שגבולות האפשרי שלה הם כללי המצור הישראלי על עזה. אדניה של מציאות זו מקורקעים בסף העליון של המשאיות המורשות להיכנס דרך מעבר כרם שלום לעזה (120) ובמספר הקלוריות המותר לתושב הרצועה לפי חישובי המנהל האזרחי (1,227).¹ ולכל מה שמעבר לאלה – שפתון, גרביונים, ספר ילדים, עוגת קצפת, שיש למצבה למת – נשאר הדמיון והפואטיקה. אלה ודאי ממשיכים להתקיים גם בבית הכלא של עזה, שאולי כבר הקים סופרי ומשוררי כלא כמו פאונד, כמו סרוואנטס, או כמו ז'אן ז'נה שנאלץ לכתוב את "המדונה של הפרחים"² פעמיים אחרי שהטיוטה הראשונה הוחרמה בגין שימוש לא נאות בחומרי הגלם של מפעל בית הכלא לייצור שקיות נייר.

ניסיונו של גיבור ההצגה לפרוץ את המחסום הוא בהכרח טרוף, פרוע, בלתי-אפשרי, מעשה קרמאזובי של תשוקה ללא דעת. אפשר לחשוב שמרוצו של גבולות האפשרי – ברפסודה, ברחפן או במחשבות, בתוך תא כלא גדוש הפרשות אנושיות, הוא לכל היותר מעשה פרפורמטיבי, מחווה דקה אל הקהל הצופה ואל המדינה. אך המצור הישראלי על עזה אכן נשבר ואיננו. בישראל המעשה הקרמאזובי ניצח.³

רגע הסרת המצור הישראלי על רצועת עזה לא שייך להיסטוריה הקצרה של המצור. אין לו חלק בנביעה הסיבתית שבין החלטת הממשלה על הגבלת מעבר הסחורות לשטחי הרצועה לבין פתיחת מעבר רפיח והקלת ההגבלות הישראליות על העברת סחורה לשטח הרצועה, אף לא בכרונולוגיה של הכיבוש הישראלי בעזה או בכל תולדות הרצועה. דבר העבר לא דבק ברגע זה, ומעבר להשפעתו המידית, עצם הסרת המצור, לא השליכה דבר על העתיד. הוא יחיד ומלא.

לרגע המצור אין מקום בשרשרת המסובבים והתוצאות שמרכיבים את ההנמקה הביטחונית הישראלית, מחרוזת טבעות צבעוניות חבוקות זו בזו שאפשר לשים כשי בצורות דמויי שקיות יום הולדת שמחולקים לאורחים בסמינרים של תכניות ללימודי ביטחון או בדיוני הערכת המודיעין השנתית. שיגורי רקטות, חיסולים פלסטינים מזוהים בעלי ביוגרפיות ארוכות ומרשיעות כמו גם בלתי-מזוהים אך חשודים, מבצעים צבאיים גדולים – אף אחת מאותן טבעות לא הולידה את רגע שבירת המצור ולא נבעה ממנו. כך

* קולנוען ועיתונאי.

1 משרד הביטחון **צריכת מזון בעזה – קווים אדומים** (2008).

2 ז'אן ז'נה **המדונה של הפרחים** (אביבה ברק מתרגמת, 1984).

3 פיודור מיכאילוביץ דוסטויבסקי **האחים קרמאזוב** (נילי מירסקי מתרגמת, 2011).

גם לגבי זמזום הרקע של מכסחת הדשא הישראלית האוטומטית,⁴ שפועלת במרווחים שבין טבעות אלה: צליפה בקני רובה אוטומטיים המתקרבים אל ”אזור הסכנה המיוחד” שליד גדר הגבול בין עזה לישראל, ירי על ספינות דייגים וויסות יומיומי של כמות הסחורות וסוגן העוברות במעבר הגבול כרם שלום. להופעתם של פעילי ה-IHH⁵ הטורקים בדרך לחופי עזה בליל 30 במאי 2010 אין דבר עם כל אלה.

כך גם לגבי ההיסטוריה הפוליטית של רצועת עזה – החל ביישובם של תושבי יפו, רמלה ואשקלון במחנות הפליטים, בכיבוש ישראל ובנסיגה בשנת 1956, כיבוש מחדש בשנת 1967, מבצעים צבאיים בשנות השבעים, בשנות האינתיפאדה הראשונה והרס בקנה מידה גדול מאז פרוץ האינתיפאדה השנייה בשנות האלפיים. דבר מכל אלה לא בישר את הפלגת האנייה ”מאבי מרמרה” לכיוון חופי רצועת עזה והעימות של המפליגים עם חיילי השייטת.

הסרת המצור התרחשה ברגע של אנושיות טהורה, קילוח של תשוקה שפרץ את חומרת כללי הסיבתיות ההיסטורית. המצור שהתאבן לכדי מובן מאליו הפך, במחיר של תשעה הרוגים, לבלתי-אפשרי. מאותו רגע הפכו בבת אחת הניסיונות להיאבק במצור – המערכה הצבאית של חמאס, ההפגנות בישראל, המאבק המשפטי – לחיזורים, לתפלים. מערכת המצור הישראלית מגובבת פיתוחים משפטיים, מוסריים והומניטריים – ובכך נעשתה בן רגע למיותרת.⁶

חריגותו של רגע שבירת המצור לא נעוצה רק ביחס שלו, או בהיעדר היחס, אל הכרונולוגיה, אלא גם במבנה הפנימי שלו, בסדר התרחשות הדברים. שלבי האירוע, מרגע מפגש הפעילים הטורקים עם אניות חיל הים הישראלי ועד לגרירת האנייה לנמל אשדוד, לא מזכירים שום צורה אחרת של קונפליקט בין צבא לבין לוחמים לא סדירים – הפגנה, התקפת טרור, קרב – ואינם מצייתים לכלליהם. לכן, האומץ שבפעולת המשט לא נעוץ רק בעצם סיכון חיי הפעילים, אלא ביציאה של אירוע ראשון מסוגו, שכמעט אי-אפשר לתסרט את אחריתו. יתרה מכך, מתבטא האומץ בעצם הפעולה בסולידריות עם תושבי עזה, קבוצת פעילים שזיקתם האישית אליה רעועה לכאורה.

רוב רובם של משתתפי המשט לא פגשו מימיהם אדם שמתגורר ברצועת עזה, ונראה שגם לא יפגשו.⁷

4 יואב גלנט, שפיקד על מבצע ”עופרת יצוקה” השווה את הפעילות הצבאית הישראלית ברצועת עזה לפעולה המחזורית של מכסחת דשא. הדברים נאמרו בהרצאה שנשא באוניברסיטת תל-אביב ביום 5 בדצמבר 2011. גילי כהן ”האלוף במיל” יואב גלנט: נצטרך להיכנס לעזה עם בולדוזרים” **הארץ** – **חדשות** 5.12.2011, www.haaretz.co.il/news/politics/1.1583801

5 הקרן לסיוע הומניטארי – ארגון הצדקה המוסלמי הטורקי המרכזי שהוביל את המשט.
6 על מנגנוני המצור ראו: יותם פלדמן ”קווים אדומים” **מטעם** 22 132 (2010); אורי בלאו ויותם פלדמן ”תחקיר מוסף הארץ: המצור על עזה הוא שעתם היפה של הספרים והמאכערים שהשתלטו על מעברי הגבול” **הארץ** 13.6.2008. www.haaretz.co.il/misc/1.1559271 (נבדק לאחרונה ב-15.6.2008).

7 עובדה זו, הקשר הרופף בין הפעילים הטורקים לבין תושבי עזה, הייתה בסיס לטענה ישראלית רווחת כאילו משתתפי המשט היו שכירי חרב, או פיונים בשירות האינטרסים האסטרטגיים הטורקיים. גם אם יש ממש בטענה זו, אין בה די כדי להסביר את ההתגייסות ההמונית של הפעילים הטורקים.

העובדות על אודות העימות בין חיילי הצבא הישראלי לבין פעילי ה-IHH נותרו עד היום מעורפלות. הן נבדקו בדו"ח ועדת החקירה הישראלית, ועדת טירקל;⁸ בדו"ח פאלמר של האו"ם,⁹ בבדיקה ציבורית של הממשלה הטורקית שמעולם לא יצאה לאור ובדיווחים תקשורתיים רבים ומקיפים. אותם ניסיונות לחקר האמת היו רפים כל כך ועלובים וחלקיים כל כך עד שהם נראו לא אחת כפרודיה שנונה על פרוצדורות לכירור האמת. הרטוריקה הפומבית שלהם נראית לפרקים כמה שברכט כינה טכניקות של עורמה בהפצת האמת.¹⁰ בהיעדר תנאים פוליטיים מספיקים לחשיפת האמת, או לפחות להשמעת השאלות העובדתיות שמעורר האירוע, ביכרו לקודד את השאלות שמעלה החקירה בתווך בלתי-מזיק לכאורה. כפי שקונפוציוס זייף לוחות של אירועים היסטוריים תוך החלפת מילות השיפוט – השליט רצח במקום השליט הרג¹¹ למשל – או כפי שלנין כתב על "יפן במקום רוסיה" כדי לבקר את הבורגנות הרוסית,¹² ועדת טירקל וכמה מדיווחי התקשורת העלימו כמעט לחלוטין מממצאיהן את שאלות המפתח על אודות האירוע המשט – כיצד בדיוק נהרגו תשעה פעילים טורקים, מדוע עלו חיילי השיטת על הספינה כפי שתכננו אחרי שראו את ההכנות המסיביות של הפעילים לעימות אלים וכך הלאה.

כתבת תחקיר טלוויזיונית בת כחצי שעה על אירועי המשט¹³ הקדישה יותר מחצי מזמן השידור לראיונות עם פסיכולוג השיטת ואפילו עם היועצת הארגונית של היחידה, תיאור הכשרתם של הלוחמים ודיון בתחושותיהם לאחר האירוע. כחמש דקות מהכתבה הוקדשו לנסיבות מותם של תשעת הפעילים הטורקים, מבלי שמתקבלת מסקנה חד-משמעית על אודות גורמי המוות.

בראשית שנת 2011, כחצי שנה אחרי הסרת המצור, ניסיתי לבדוק את עובדות המקרה במסגרת תחקיר לתכנית טלוויזיה שלבסוף לא שודרה. שיטת הבירור שלי הייתה בראשיתה ראייתית. חשבתי שלראיות החומריות הייתה במקרה זה עדיפות, בגלל מגבלותיהן של עדויות הראייה על אודות המקרה: חיילי השיטת לא היו נגישים, ואילו רוב רובם של הפעילים הטורקים כלל לא היו עדים לעימות הפיזי שכן הסתתרו במפלסים תחתונים של האנייה.¹⁴ מבין 679 משתתפי המשט, שלושים או ארבעים פעילים, לכל הפחות, היו על גג האנייה וחזו בעימות בין החיילים לבין הפעילים הטורקים. מתוכם תשעה נהרגו ורוב האחרים נפצעו תוך כדי האירוע.

לפי ממצאי הבדיקה הפתולוגית הטורקית, שפורסמו בדוח פאלמר, נורה הנער בן ה-19, פורקן דואן, חמש פעמים: בראשו, באפו, בקרסולו השמאלי ובגבו. בכל הפעמים

8 ועדת טירקל הוועדה הציבורית לבדיקת האירוע הימי מיום 31 במאי 2010 (2011).

9 U.N. Secretary-General, Report of the Secretary-General's Panel of Inquiry on the 31 May 2010 Strictly Flotilla Incident (Sep. 2011), http://www.un.org/News/dh/infocus/middle_east/Gaza_Flotilla_Panel_Report.pdf

10 ברטולט ברכט "חמישה קשיים בכתיבת האמת" מטעם 27, 35, 41 (2011).

11 ש.מ.

12 ש.מ. בעמ' 42.

13 ראו תחקירו של בן שני על אודות אנשי השיטת: "עובדה: אנשי הדממה יוצאים לאור" (קשת, 2.9.2011).

14 www.mako.co.il/tv-ilana_dayan/articles/Article-524a04cd35a0e21006.htm

14 עוד על עדיפותם של הכלים הפורנזיים בחקירת אירועים היסטוריים-פוליטיים ראו: Eyal Weizman, *Only the criminal can solve the crime*, 164 RP (2010). www.radicalphilosophy.com/article/forensic-architecture

האלו, נורה דואן מטווח של פחות ממטר; ג'נג'יז אקיוז, בן ה-41 נורה ארבע פעמים: בעורפו, בצד ימין של פניו, בגבו וברגלו השמאלית; עלי חיידר בנגי, בן ה-39 נורה שש פעמים: בחזהו, בבטנו, ברגלו ובידו; אברהים ביליגן בן ה-61 נורה ארבע פעמים: ברקתו, בחזהו בירכו ובגבו; ג'בדת קליצ'לאר, בן ה-38 נורה פעם אחת במרכז מצחו; ג'נג'יז סוניור, בן ה-47 נורה פעם אחת בצווארו; נג'דת יילדרים, בן ה-32 נורה פעמיים: בכתפו ובגבו; צ'טין טופג'ולו, בן ה-54 נורה שלוש פעמים באחורי ראשו, בירכו ובבטנו; פהרי יילדיז, בן ה-43 נורה ארבע פעמים: בחזהו, ברגלו השמאלית ופעמיים ברגלו הימנית.

הצבא הישראלי מעולם לא הכחיש את ממצאי הבדיקה הפתולוגית הטורקית, אך גם לא הציע הסבר לממצאים – לריבוי פגיעות הירי במרבית הפעילים, לירי מאחור ולמה שנראה כ"הוצאה להורג" של הנער פורקן דואן. ואולם, מעבר לבדיקה זו, כמעט שלא היה מידע ראייתי נוסף. האנייה, שהועברה לטורקיה הייתה רחוקה מלהיות "סטרילית" אחרי שנבדקה ונוקתה בישראל, והממצאים שהיו עליה נשארו בישראל.

לכן, כעבור כחודש טסתי לטורקיה על מנת לנסות ולדבר עם הפעילים המרכזיים שהיו על ה"מאבי מרמרה" והשתתפו בעימות עם הפעילים הישראליים.

דרכי החלה באיסטנבול שם פגשתי את בולנט יילדרים, מנהיג ה-IHH, שכנראה תכנן את פעולת המשט, והנהיג את הפעילים על האנייה בזמן האירוע. יילדרים התגלה כפוליטיקאי בינוני, והשיחה עמו לא סייעה בהבנת פרטי העובדות על אודות ההכנות למשט, וההתרחשות עצמה.

יילדרים התראיין במשרדו כשמשני צדיו שומרי ראש, תתי המקלע שלהם בולטים מתחת לז'קטים שחורים. הוא אמר שהיה רוצה להופיע בעימות טלוויזיוני עם בנימין נתניהו, והשווה את חיילי השייטת לחיילים נאצים. התיאור שהציע, שלפיו החיילים הישראליים התקיפו באש חיה את הפעילים מרגע עלייתם לספינה, היה רחוק מלהיות סביר.

ככיר נוסף בארגון הוא עורך הדין ג'יהאד קוגדמיה. קוגדמיה, שנכח במשט וניהל את התביעה הטורקית נגד ישראל פגש אותי במשרדו באיסטנבול. בלשכתו המפוארת, בקומה ה-27 של בניין משרדים הדור באיסטנבול, פרש בפני קוגדמיה תיאור לא רחוק מזה שתיאר יילדרים, ואולי היה סביר אפילו עוד פחות. קוגדמיה, איש קטן קומה זעיר גוף, טען שהוא היה זה שהכניס את קצין השייטת החטוף אל המפלס התחתון של האנייה. הוא הכחיש מכל וכל את תקיפת החיילים במוטות ברזל שאת תיעודה ישראל הפיצה בתפוצה רחבה. באיסטנבול פגשתי גם את שני אנשי הצוות הרפואי שטיפלו בעשרות הפצועים שהובאו אל תוך האנייה. הרופא, שפרץ בבכי פעמיים תוך כדי הריאיון, צייר בפני את ממדי האירוע – כמותם העצומה של הפצועים וחוסר היכולת של הצוות בן שני האנשים, הרופא ועוזרתו, לטפל בהם – אך לא ידע דבר כמעט על מה שראו הפצועים רגע לפני שהובילו אותם לטיפולו בחדר המיון המאולתר שהקים.

רבים מהפעילים הטורקים שתקפו את חיילי השיטת היו כורדים-טורקים מכפרים במזרח המדינה. בביקור של שבוע באזור זה, ראינתי את הפעילים המרכזיים שהתעמתו עם החיילים הישראליים. אלה שתקפו את ראשוני החיילים, שהשתלשלו בחבל אל האנייה, אלה שהכו את אחד מקציני השיטת והחזיקו בו במפלס התחתון ואלה שעמדו ליד הפעילים שנהרגו ונפצעו מאש החיילים הישראליים. מתורגמן שסייע לי שיער שרבים מהם חברים לשעבר בארגון חזבאללה הטורקי – קבוצת מיליציה דתית טורקית (אין קשר לחזבאללה הלבנוני) שהתקיפה "כופרים" טורקיים באזור מגוריהם. כשחיפשנו כמה משמות הפעילים, ההשערה התגלתה כנכונה לפחות חלקית.

מי שבחרו לעלות על הגג ולהתעמת עם החיילים, לא הסתירו את ההכנות לעימות אלים עם החיילים הישראליים, שהחלו זמן רב לפני עליית החיילים לאנייה. הם התגאו בבחירתם לנקוט במאבק אלים אבל לא חמוש נגד החיילים. הם לקחו בחשבון את האפשרות שימותו בעימות זה והתכוננו לכך. עם זאת, רובם הופתעו פעמיים – בפעם הראשונה מהקלות שבה הצליחו לתקוף את החיילים הראשונים ולהשתלט עליהם, ובפעם השנייה מתגובת הענישה של החיילים שבאו אחריהם: ירי חי, לטענתם גם מהמסוק, על כל מי שעמד על גג האנייה. לעתים, אמרו, גם לוויזוא הריגתם של מי שכבר שכבו פצועים על הגג.

מוהרם גנש מאלזה, סטודנט לתאולוגיה, שעובד באגודות צדקה מוסלמיות הוסיף: "לפני יציאת המשט החלטנו שלא לחזור לטורקיה אם לא נגיע לעזה. ההחלטה לא השתנתה כשחברים שהיה להם טלפון נייד הזהירו אותנו מתגובת הצבא הישראלי, חברים שאמרו לנו 'יהרגו אתכם אם תנסו להיכנס לעזה' [...] כשהחיילים עלו על האנייה אני זוכר שהם היו מפוחדים, חיפו בידיים על ראשיהם. כמה מחברינו הצליחו לקחת את כלי הנשק שלהם, אבל החלטנו מראש לא להשתמש בנשק נגדם. הכינו אותם במה שהיה לנו, אבל לא כדי להרוג אותם או לגרום נזק רציני, אלא כדי לנטרל אותם. אם היינו רוצים להרוג אותם היינו יכולים לעשות את זה".

מחמט יילדרים, עובד בית חולים מכפר באזור הכורדי של המדינה, שהכה אף הוא את החיילים, אמר לי שבחרו בו לעלות על הגג "בגלל שהוא טיפוס רגשן". יילדרים, גדל גוף וחייכן סיפר כיצד קשר את החבל עליו התכוונו החיילים לגלוש אל הסיפון אל אנטנת האנייה: "המטרה שלנו הייתה לטלטל את החבל כך שהם לא יוכלו לעלות לאנייה. ניסינו לקשור את החבל לספינה, אבל זה לא הצליח. בנקודה הזו היינו מאוד נחושים שלא לאפשר להם לעלות על האנייה, אני לא מסתיר פה שום דבר [...] חוץ מפורקן דואן (הנער בן ה-19 שנהרג) כל מי שהיה על הגג היה שם כדי למנוע מהחיילים לעלות על האנייה. אני שוחחתי עם פורקן לפני הגעת המסוק הישראלי ואמרתי לו לא להשתתף בהתנגדות, רק לתעד. היו שם עשרה אנשים עם מוטות ברזל, ולי לא היה שום דבר ביד, נאבקתי בהם בידיים שלי". יילדרים טוען שראה את הריגתם של שניים מהפעילים, עלי חידר בנגי, שלטענתו שבו וירו בו גם אחרי שהיה פצוע ומנוטרל ופורקן דואן, בו ירו לדבריו, בראשו, בעת שצילם את העימות (לפי הדוחות הפתולוגיים דואן אכן נורה בראשו).

”לפני שהחייילים באו”, מספר פיקרי קראבין יצרן רהיטים טורקי כי: ”ניסרנו את מוטות המתכת של הספינה. כל אחד לקח משהו – כיסאות, מוטות, כל מה שיכולנו למצוא. גם לי היה משהו, אני לא זוכר מה. היינו משהו כמו שלושה-ארבעה אנשים שקשרו את החבל, כדי לנסות למנוע מהחייילים לגלוש עליו אל האנייה [...] אין לי הכשרה צבאית, אני אמן. אבל אני מוכן למסור את חיי בעבור מטרה טובה. לפי הדת אין לי מה לפחד ממוות כזה, אני בן 40 ועשיתי מספיק. יכולתי למות באותו רגע.”

בכל אחד מהתיאורים, שהיו כנים, נותרו חורים של אי-רציפות, שבהם דומה שגם הפעילים שעמדו על הגג לא יודעים ולא הבינו את השתלשלות האירועים. ”היית צריך להיות שם, זה כדי להבין”, אמר הנגר, כשניסה להסביר לי איך השתלטו אנשיו – רק באמצעות ידיהם וכלי נשק מאולתרים על החייילים הראשונים. פעילים אחרים התקשו אף הם להסביר את ההתרחשויות בדקות הראשונות: כיצד הצליחו לנטרל את אחד החייילים וללכוד אותו, ואיך החל הירי ההמוני על הפעילים.

על אודות נסיבות מותו של פורקן דואן, הנער בן ה-19, שתיעד את העימות במצלמתו, לא הצלחתי לקבל מידע רב. המשתתפים בעימות על הגג הדגישו שהוא היה היחיד מבין העומדים שם שלא נטל חלק בעימות, אלא כרע על ברכיו וצילם בווידאו את ההתרחשות. מדוע הרגו אותו החייילים? מה לכדה המצלמה שלו ברגעי חייו האחרונים? המכתב/צוואה שכתב לילה לפני מותו, מעצים עוד יותר את התהיות על נסיבות מותו האמתיות:

”אלה השעות האחרונות לפני המוות,^[15] אינשאללה. אני שואל את עצמי אם יש דבר יפה יותר מזה. הדבר היחיד שיכול להיות יפה יותר הוא אימא שלי, אבל אני לא בטוח. ההשוואה קשה. אימא שלי או המוות? עכשיו פינו את המסדרון. עד כה האנשים לא היו רציניים, אבל עכשיו הם הפכו רציניים”¹⁶.

רגע הסרת המצוה, אם כך, לא רק חריג בהיסטוריה, אלא הוא גם אירוע שמבנהו הפנימי עוד לא התגלה. הדבר קשור באופן מסוים להסתרה ולשקר מכוונים מצד ישראל ומצד הטורקים. סביר שישנן עובדות שנאגרו בזיכרונם של אלו שהיו על האנייה ואינן ידועות לציבור, אבל לא די בכך. מתחת לקליפה האידאולוגית ישנה שכבה נוספת של אי-ידיעה על אודות האירוע, שחורגת מהפערים הרגילים בין ידיעה לבין ממשות. אי-ידיעה שנובעת מהאירוע עצמו, מחריגותו ומהאינטנסיביות שלו. בהתבוננות מבעד לשכבה זו, ספק אם יש איש שיוודע איך נשבר המצור על עזה.

15 בטורקית, ”שהאדה”.

16 אתר זיכרון לפעיל פורקאן דואן, ובו המכתב שהשאיר: http://www.sehitfurkandogan.com/EN_gunluk.html.